

יודו שעוד מעמו עמו

יודי מאוחד

רות לוי. הוצאת ירון גולן, 240 עמ', 35 שקלים

פנחס גינזבר

ש שני סוגים של ספרי זכרונות של קומוניסטים - ספרים "מעמ" וספרי יודי. על הסוג הראשון כתב זכרון סמפרון, שהיה מראשי המחנה הקומוניסטי בספרד של פרנקו, בספרו "האחרונה" פיה של פרידק סנש"ז: "הזכרון של מנהיגים קומוניסטים פרעל באופן פרגמטי, בהתאמה עם האירועים הפוליטיים והתכלית הרגעיות. אין זה זכרונות היסטוריים, זכרון הנכונת עדין, אלא זכרון אידיאולוגי. עם הסוג השני נמנים ספרים של אלה ששירתו את הקומוניזם כאשר סברו שהוא מעוז ההגנה, והתנערו ממנו מהשתברות להם כי הוא מלכת השרי והזיכוי."

ספרה של רות לוי שייך בעליל לספרות הזכרונות, והוא לא זכה לתשומת הלב שהיא ראוי לה. אפשר שהיו מי שסברו כי הזיכרון אמנם מאוחר, משום שאחרי שמכיל גורבצ'וב אישר לחשוף רשמי את סודות המשטר הסובייטי והתברר ללא עור רדין כי בימינו רק הנאצים עלה עליו בדיכוי וברבנות, אין עור חידוש בחשיפת פשעיו. אפשר גם לטעון כי בספרות הזכרונות של מאובוכו הקומוניזם נים כבר ספרו תועות הכל.

אפשר גם כי הספר לא עשה כותרת מפני שרות לוי לא הייתה חברה בצמרת מפלגה, לא ידעה "סדר" דות מן הדרך, ומשום כך לא יכלה להצביע עדין אישית ממצנת מיתוסים כפי שעשה אינגניו סילונה, שניפח את המיתוסים של יוסף סטלין ושל פלמיזן טוליאטי, או כפי שעשה זכרון סמפרון שניפח בתחילת שנות השמונים את המיתוסים של וולוז' איברו (לה פסיונארה), סנטיאגו קדיליו ופידל קסטרו, או אפילו כמו סימון סיניורה שחשפה את צביעותו של המשורר הקומוניסטי לואי אראגון.

רות לוי גם איננה תיאורטיקאית, ומקרה העיקר רי שלה לתורת המרקסיזם היה סטלין ולא מרקס. משום כך לא יכלה להצביע ביקורת תיאורטית (למ עט שתי הערות מעניינות על העריצות המזרחית ועל מרידת העברים) היכולה להתקרב לרמת הביקורת של מילובאן דג'ילאס או של ארתור קסטלר. היא גם לא יכלה לרגש ולזעזע כמו סימון סיניורה, שגילתה כיצד התמקדה להצליל ממוות את קודם משפחתה אוסקר לנגו, משום שהייתה אטומה מלה בין את השקר ואת הרבנות של הקומוניזם הצבוכי לזכוי האלי, פשוט מכל, העניין לא התעורר כי לוי הייתה חברה במפלגה קומוניסטית שולית, שלא התקרבה מעולם אל השלטון ומשום כך גם לא יכלה להתבטא את ידה במעשי נבלה וחזקה כפי שעשו "אחיותיה" בארצות אחרות (אף על פי שמפלגה זו הייתה ועוד חלק צייתי מאד של מנגנון התעמולה שהצדיק כל נבלה של אותן מפלגות).

למפלגה הקומוניסטית הישראלית מעולם לא הייתה השפעה של ממש, לטוב או לרע, על ההתפתחות יזם המרכוז של החיים הציבוריים בארץ. היא אמנם מילאה תפקיד חשוב במאבק על זכויות אדם בישראל, בעיקר של האוכלוסיה הערבית, אך המוסר הכפול שנקטה (חיפוי בוטה על חטאים שעשו הקומוניסטים) פגע באפקטיביות של פעילות החיובית. למרות כל אלה, ספרה של לוי חשוני ומעניין, וגם מחדש מכמה בחינות, בעיקר משום שהיא מגלה את הפן הישראלי של הקומוניזם מאז קום המדינה ועד לשנות התשעים, ובה בעת הוא גם מתאר הרבה מן החזקה והביעור שנעשו בשם הקומוניזם בעולם ולא הובאו באותו היקף בספרי יודי אחרים.

קירבו ללוי בספריהן על המפלגה הקומוניסטית הישראלית נסיה שפרן ("שלום לך קומוניזם") וכו' מית גיא ("הדרך ליד תנה"), אך הן היו בנות של פעילי המפלגה תגלודו ממש לתוכה. הן גם נפרדו מממנה מוקדם למדי ולא מילאו בה תפקידים בעלי משקל כלשהו. רות לוי, לעומת זאת, הייתה במשך שנים רבות סופרת, מבקרת, עורכת ועיתונאית של המפלגה ומועמדת שלה בבחירות לכנסת. היא סיימה לא אחת מטעם המפלגה ב"ארצות הסוציאליזם" והכירה את המציאות המרה והמכוערת בהן (היא הצטמצמה, לדעתה בצדק, לחויותיה שלה וכמעט

שלא ניסתה לתאר את עברו המפלגתי של ברנובה המנת, עמם לוי, שהקריירה המפלגתית שלו הייתה ארוכה ומפותלת משלה).

הספר מבטא את הנטייה להנאה עצמית שרבים לקו בה ("יש לראות את התהליך העמוק, הרחב ולא להתרשם מדברים משניים", אמרו המאמינים) וגם תמימות גודלה. ואולם הספר יוצא נשכר מתמימותה המופלגת של המחברה: אלמלא תמימותה לא הייתה יכולה, למשל, להאמין לגרסה "הרשמית" על כיבוש צ'כוסלובקיה בידי צבאות ברית דרשה בשעה שכמה מן המפלגות הקומוניסטיות החשובות באירופה כבר לא האמינו לה. גם המפגש עם פרופסור לפילוסופיה מרקסיסטית במוסקוה ב-1972 היה פוקח את עיניה אלמלא הייתה מסרבת להסיק מסקנות ממה שכבר נחשף לפניך. והא הסביר לה מדוע הסובייטים מוכרים למדינות נחשלות נשק ולא דברים שייצרו להם להעלות את רמת החיים: "זהו הדבר הטוב היחיד שאנו יכולים למכור להם. שאר הדברים הם בעלי איכות הרבה יותר טובה במערב חם קונים אותם שם". בשל אותה תמימות גם נשארה לוי בקצה עד סוף שנות השמונים, וכך זכתה שלא מדעת בפטרספיקציה שלא רבים יכלו לזכות בה.

רות לוי גולדה כגטרוד אייקוביץ לזוג רופאים יהודים יוצאי בוסריה, שתרוכתם כללה הן מרכיב יהודי (ידי) והן מרכיב רוסי. מ-1938 ועד ספטמבר 1941 תורתה, כילדה, את התפוכות השלטון שערב אזור מגורייה. עם הפלישה הנאצית לברית המועצות פגה היא והוריה לאסיה הסובייטית. לאור המלחמה הגיעו לבוקובינה, או חלק מברית המועצות, ומשם הכריחו את הגבול לרומניה (שטחם הייתה קומוניסטית לגמרי). ב-1947, בבוקרשט, הצטרפה ל"השומר הצעיר". ב-1949, לאור עלייתה לישראל, הצטרפה למפלגה הקומוניסטית הישראלית וכעבור שנתיים שנה נטשה אותה בתחנת הקלה.

שנתיים לאור שנפרדה לוי מן המפלגה עוד חודשה זו האחרונה עם הפוטש של יאנאייב, שניסה להדיח את גורבצ'וב ולטתום בכוח הנשק את הפיזת שנפתחו עם הפרסטרואיקה. בשביל לוי היה זה אישור סופי לקרע האינטלקטואלי הרגשי שלה עם אחרו עולם שלמענו הקריבה את מיטב שנותיה וכבר סתבר גם את מצפונה. גם אחרים בקרית, בהם אמיל תביבי, תגברו בתהליך דומה בשלהי שנות השמונים תחילת שנות התשעים. והתברר לה שהקומוניזם פשע ופשע ב"ג'נוסייד" בשם העריות היפים דיכוי וניצול מאת מיליונים עובדי כפיים ומתח, ללא אח דווגמה בארץ תעשייתית מפותחת כלשהי בעולם, בידי מעמד תברתי רודני חוש, אריש ואכזר, המכונה את עצמו "המפצח הכבוד של העם". בקצרה, הקומוניזם מניס אצו אלא "הנאה צינית", מן הגרולות בתולדות האדם.

מן הספר אנו למדים על החוד של המפלגה הישראלית, המדכא כל מחשבה חופשית ואוסר כל ביטוי חופשי. בשלב הראשון של קיומה, במפלגה הקומוניסטית הישראלית (מק"י), יכלה עוד לטעון בבנות כי היא אינטרנציונליסטית ולהתפאר כי בשורותיה נמצא הגרעין החשוב היחיד של ערבים המכירים, ולא מן השפה ולחוץ, בקיומה של מדינת ישראל ולצדה מדינה ערבית פלסטינית (ערבים במפלגות ציוניות נפטרו כאינטרנציונלים שאיי תוסס כברם). היא יכלה להתפאר כי חברה הערבים תמכו בקיומה של מדינת ישראל ואילו חברה היהודים תמכו בקיומה של מדינה ערבית פלסטינאית. נראה היה שבירי המפלגה אכן החכמים לפיוס היסטורי בין יהודים לערבים.

מספרה של לוי אנו למדים על התהליך שהחל בנאום הידוע של חרושצ'וב: מאז איברה המפלגה יותר יותר את אחיזתה בצידוד היהודי ונעשתה למפלגה לאומנית ערבית, גם לפי עמדותיה, גם לפי תחום השפעתה הציבורית וגם בהרכב חבריה. הלאר מנות הערבית התבטאה לא רק בעמידות ביחס לטכ סוף היהודי ערבי (באופן לא רשמי נאמר כי אחת משגיאותיו של סטלין הייתה התמיכה בהקמת מדינת ישראל) אלא גם ביחס לזכות ההגירה העצמית של הבורדים. התעמולה בברית המועצות של ברז'נייב, מצדה, שמחה במפלגה הישראלית שהעניקה תמיכה, כמעט לא מסיגת, לעמדות של לאומנות ערבית קיצונית (גם ברית המועצות וגם רק"ח פסלו את הסכמי השלום עם מצרים), והצדיקה רדיפה של כל גילוי סנטימנטים לאומיים-יהודיים בברית המועצות. עוד אנו למדים מן הספר על קני מידה כפולים: רגישות רבה כלפי כל עוול הנעשה בידי אנשי "המחנה האימפריאליסטי" ואטימות מחוללת כלפי כל עוול שעשו "הכוחות האנטי-אימפריאליסטיים",

לרבות ארישות מחוללת לרצח הסופרים והאמנים היהודים בברית המועצות. היה זה הרבה מעבר לחשך בון התועלת: בראה כי הרגישות האנושית אבדה להם כאשר לא עלתה בענה אחת עם השקפתם הפוליטית.

מכל מכלול הסוגיות, האישיות והפוליטיות, שתיים נראות לי ראיות לציון. האחת היא נטיבות הצטרפותה למפלגה הקומוניסטית, והאחרת יחסה של זו לתרבות העברית בישראל. לפני שהחליטה להצטרף למחנה המנהג בידי סטלין הכירה לוי את דמותו של "הזמזום סובייטיקוס" ולגמרי לא לטובה. היא ידעה מניסיון אישי כי תנאי החיים בברית המועצות הפוכים מן האידיליה שציירה התעמולה הקומוניסטית. היא כבר ידעה את האמת על זועת משפטי הרצח המבוהמים של שנות השלושים וכבר קראה את "האל שהזיב" של ארתור קסטלר והסביר מה עם כל מלה. מעניין שאל הקומוניזם הגיעה דווקא בד בבד עם ההכרה בזהותה היהודית-הציונית: "מבשרי חויתי את חוסר הברירה של רוב היהודים, פליטי השואה, את נהירתם לארץ כאל עוגן הצלה אחרון להישרדות, לא רק פיסיית, אלא גם לאומית. הם נודדו - בהסכמתו של סטלין או בלעדיה. היא החליטה לעלות לישראל ולהיות חלק מן התחייה הלאומית היהודית, כחלק בלתי נפרד מהתקוממות העולם אל החירות והשלום, אל הסוציאליזם. אנתנו שייכים לפה, מלאי החלטים להגשים פה את המרקסיזם-לניניזם".

עד כמה שהשילוב הזה בין לאומיות לקומוניזם נשמע פרדוקסלי, הוא היה כחולט מתקבל על הרעת בשנים שלאחר מלחמת העולם השנייה. מיטב הנערד האינטליגנציה באירופה מאסו בסדר העולם שתיבא למשבר כלכלי-עולמי, לשתי מלחמות עולם ולהתי פשטות הפיזיים והנאציזם. הייתה כמיהה עצומה לחידוש פני העולם, וברית המועצות נראתה ככוח שיביא לחידוש הזה. בניצוחן על הנאצים כיסה על כל הפשעים, גם אלה של העבר וגם אלה שהסיפו להתרחש לנבון המיליונים שהשליך סטלין לבלא משום שנפלו בשבי באשמת הניחול הכושל שלו את המלחמה, זכמו מלחמת החושך שאסר על שרידי לחמי מלחמת האזרחים בספרד.

גם תמיכתה של ברית המועצות בהקמת מדינת ישראל בכיכוד לכות הנורה עצמית יהודית כיסונה על האיכה המתמשכת ללאומיות היהודית ועל האב טיפוסיות המוסיות למחנה. המעבר מ"השומר הצעיר" למק"י לא נחשב בעיני לוי כמעבר לצד השני של החזית הלאומית אלא ליחידה מהפכנית ועקבית יותר באותה חזית. עד סוף שנות השמונים עוד הייתה גאה בתמיכתה של ברית המועצות בהקמת המדינה, ולכן הודיעה כאשר חבר למערכת "הדרך" (הידי חן העיוני של רק"ח) הטיח בפניה את השאלה

ההזרחה: "אז מדוע באותם לארץ?" נקודה נוספת ומעניינת העולה מספרה של לוי היא היחס של הקומוניזם לזכות קיומה של ישראל ודרך היחס לספרות העברית. לוי התחילה להאמין כיצד מפלגות קומוניסטיות אחרות מגלות עניין רב בעברן ובתרבותן הלאומיים והצטרפה על שאין נדב בד כך במפלגתה שלה. היא תולה את הקולר בחוץ יחס גאות לתרבות בכלל ואולם רומני שהאשם בעוץ במקום אחר, וניסיונה שלה יזכיר. ב-1959 הצטרפה לפגישה מיוחדת עם אלכסנדר פן (שהפך עד בודה לאביה הרוחני). הוא סיפר לה בשמחה שאגדות חסר פרים הכל-סובייטית הומינה אנתולוגיה של משורר דרים ישראלים - אנתולוגיה שתצטרך קשה ורבה של משוררים יהודים הכותבים בעברית וביידיש ושל משוררים ערביים. זו צריכה, כמובן, להיות שירה מתקדמת - שלום, אוהבה, סוציאליזם: הם אין דברים כאלה, או חזיות של נוף ושל אוהב.

הספר אמנם יצא לאור, אך בקשיים רבים. צנודת הסופרים הכל-סובייטית שמחה להוציא אנתולוגיות של שירה מספריות שונות, בייחוד כשהיה אפשר למצוא בהן חיזוק לאידיאלים שדגלה בהן ברית המועצות, אך לספרות עברית היה לקומוניסטים יחס מסודתי של איכה. אחרי ההדוה של חרושצ'וב, בימי הניאורסטליניזם של ברז'נייב, הוצאתו של ספר זה לאור כבר לא הייתה יכולה לעלות על הרעת. במשך שנים רבות לאור מכן לא תודגמה לדוסיית אף לא יצירה עברית אחרת.

באותו אופן, בכינוס של כל נציגי כל המפלגות הקומוניסטיות במרוח התיכון במוסקוה בסתיו 1971 הוחרמה לוי, הנציגה הישראלית, משום שהייתה יודת ערבי, חבר הוועד המרכזי של המפלגה, ומדין שאין בכלל ספרות עברית" הוועד המרכזי קיבל זאת. ואולם זו לא היה צריך להפתיע את מי שידיע על רצח הסופרים היהודים בברית המועצות ועל כך שהתנ"ך היה אסור לקריאה ולהפצה בברית המועצות.

הקומוניזם של לוי ושל סטלין, להוציא מקופה קבדה של שנות 1947-1949, ראה בלאומיות-יהודית איום ונהג כלפיה כבאויב, וכך היה גם בימי ברז'נייב, אחרי סימנים קלים לשינוי בתקופת הרוש צ'וב. יחס זה הלאם את הסנטימנט הלאומי של חלק מן התברים הערבים במפלגה הקומוניסטית הישראלית לית ועוד יותר את הסנטימנט העמוק של חלק נכבד של הקבוצה הקטנה של התברים היהודים שנתחו במפלגה, שעצם התמיכה של ברית המועצות בהקמת מדינת ישראל הייתה בשבילם פגיעה בכל ערכם התרבותי מימי המנדט הבריטי.

גם בזה הבחינה לוי רק במאוחר, וגם את החלפתה הזאת, החשובה מבחינה היסטורית, היא מבטא לית-חיל בספרה לקראת העברי.

תכלת גיליון חדש
גבולותיה של הדמוקרטיה הטוטליטרית הכביש המהיר מדימונה לאוסלו הוועד מארגן עיון
02-5662202
www.shalem.org.il/hebrew